

1.1.2. HEIDEGGERT OLVASGATOM

Tudni kell megkülönböztetni azt, ami csak az ember fejében van, attól, ami csakugyan van. Ez a filozofálás legfontosabb különbségtevése; rengeteg gondolati bonyodalomnak, egész filozófiáknak veszi elejét.

Van a Galaxis, de a sellő meg a pont is *van* valamiképpen (egyik a közvetlen valóságban, másik az emberi főben), s aki összetéveszti a kétféle létet, a legkínosabb ontikus incselkedésnek teszi ki magamagát.

Jobb elfoglaltság híján Heideggert olvasgatom.

Van a román értelmiségnek egy kultúrateremtő, egyébbel sem törődő elitcsoportja: a nemrégén elhunyt Constantin Noica „köre”. Ennek két kiváló tagja, Thomas Kleininger és Gabriel Liiceanu, adta ki most románul a Heidegger-összkiadás kilencedik kötetét (*Wegmarken*)* – olyan szövegeket, amelyek magyarul többnyire meg sem jelentek, németül pedig félig sem érteném őket! Rendkívüli gondossággal és hozzáértéssel, mondhatnám hermeneutikai kompetenciával fordították le (sőt kommentálták is) a

* Martin Heidegger: *Repere pe drumul gîndirii*. Editura Politică, 1988.

gyűjteményt, úgyhogy a román szöveg, amennyire meg tudom ítélni, világosabb, mint a német. (Heidegger némelyik bonyodalmasan képzett terminusa, amelynek persze az értelme is bonyolult, önáluk olykor egész kis mondatot tesz ki – hát hogy is ne válna explicitebbé?) Kérdés most már, hogy a fordítás által értelmezett Heidegger, a tömör és elmés, bár velejéig antropomorf nyelvi-fogalmi páncélzatából kibontott Heidegger egyáltalán Heidegger-e még. Nos, hangulatában talán nem – tartalmilag mindenestre.

Sokat vitatott filozófusunk alaptétele az, hogy a teljes nyugat-európai filozófiát – a „metafizikát”, ahogy ő hívja –, szóval egész fogalmi gondolkodásunkat meg kell végre haladni, ahogy ő már meg is haladta. A filozófiai meditáció egyetlen méltó (lényegi) tárgya ezentúl a lét. Ezt hajtogatja a legrafináltabb nyelvi apparátussal, amilyenre csak a német nyelv képes, minden ürügyön, sok változatban; úgyszólván nincs is egyéb mondanivalója. Mit gondoljak erről én, szegény Simplicius, itt, a távoli provincián?

Konkrét létező rengeteg van a világban, hiszen a strukturált tér minden időbeli képződményét,* minden dolgot és viszonylatot konkrét létezőnek kell tartanunk. A létező dolgok összességének, az Univerzumnak is kétségkívül van léte, ami definíciójából könnyen belátható. De már maga „a lét”, gyarló emberi megítélés szerint, nem más, mint absztrakció, amelyet éppen a konkrét létezők létéből vonunk el. A lét az összes létezők egyetlen közös vonása, az tudniillik, hogy *vannak*. A létezők nem objektiválják, hanem involválják a „létet”. A lét: a létezők léte; ha létezők nem volnának, nem volna lét sem. Nem a lét felől lehet megközelíteni a létezőket, hanem a létezők felől a létet – hiszen ez nem más, mint a fogalomalkotás egyszerű, közismert útja! Világosabban: minden létezőnek (így a szubjektumnak is, a világnak is) kétségkívül van léte; ám maga a lét nem más, mint a létezők létéből elvont *fogalom*, amely mint ilyen, csakis az ember fejében van.

Tudjuk mármost, hogy minél általánosabb egy fogalom, tartalma annál szegényebb. A „lét” fogalom pedig maga a legvégső

* Hérakleitoszi értelemben: minden viszonylag állandó formában jelentkező folyamatot.

absztrakció, ennél általánosabb, szélesebb körű egyáltalán nincs, aminek következtében szegényebb tartalmú sem. A létfogalom valójában éppolyan üres, mint a negációja: a semmi. Hiszen mit tudunk a létről? Azt, hogy nem semmi. Mit tudunk a semmiről? Azt, hogy nem lét. A „lét” és „semmi” pusztá reciprocitását, üres „tartalmi” azonosságát olykor mintha belátná Heidegger is. Ezt tenni meg a filozófiai meditáció egyetlen méltó tárgyának nos, mit jelent ez?

Azt jelenti, hogy ezentúl egyetlen feladatunk van: reggeltől estig szembemeredni a „léttel”, egy üres fogalommal, ami csak a fejünkben van. Ha gonoszkodni akarnék, azt mondanám: szembemeredni a fejünkben tátongó ürrel. Vagyis feladatunk: a semmire gondolni, sőt a semmiről beszélni folyton, s olyasmit remélni, hogy egyszer hátha tudunk majd *valamit* mondani róla. Nos, nem fogunk tudni. A semmiből nem lesz valami. Amire gondolkodásunk törekszik (tudniillik a megismerés), az főleg nem üres fogalmak tartalmának megismerése, hanem a világé. Az ontológia alapvető tévedésben van afelől, hogy mi van valóban és mi van csak az ember fejében.

Feltárni fogalmaink tartalmát, persze szintén emberhez méltó foglalatosság. Csakhogy nem szabad elvárni, hogy a való világról szerezzünk ekképpen értesülést. Amiről ily módon értesülünk, az éppen nem a világ, hanem az emberi ész; nem a reflektált, hanem a reflektáló, vagyis tudatunk és gondolkodásunk.* Ami szintén a világhoz tartozik ugyan, mégsem tévesztendő össze vele. Bármilyen teremthető ezen az úton, éppen csak léttudomány nem.

Ez tehát a helyzet léttel és ontológiával, becsületes, noha csak fogalmi (metafizikai) megítélésem szerint. Ám a probléma Heideggernél éppen *nem* ebben a megközelítésben merül fel. A létfogalomnak ugyanis megfelel egy szó: „das Sein”. Mihelyt pedig szó, máris nyelvi jelenség. „Die Sprache ist das Haus des Seins”, a nyelv a lét háza; a lét csakis a nyelvben van, a nyelven kívül nincs – ezt maga Heidegger mondja. Kérdésfeltevése tehát: mit tud a

* Ha például egy fogalmunk üresnek bizonyul, mi másról is értesülhetnénk ezáltal, mint arról, hogy az emberi ész nem képes felfogni valamit (adott esetben a létet)?

létről a nyelv. Úgy tartja, hogy a nyelv „lényege” szerint nem kommunikációs eszköz, nem is kulturális produktum, hanem az ember ontikus adottsága. Abból az időből származik, amikor az ember még otthon volt a világban, amikor nem idegenítette még el a kultúra, technika, fogalmiság – szóval amikor még tudta, mi a lét. A nyelv, mint valami őslénytani lenyomat, mindmáig őrzi az archaikus ember tudását a létről, épp csak ki kell hüvelyezni belőle. Erre a nyelvi nyomozásra vállalkozik Heidegger, hogy meghaladhassa a hagyományos ontológia gondolati patthelyzetét (amiről az előbb már szóltam); ez az ő filozófiai eredetisége, ez az ő „útja”. Ezért az ontológia önála a „Sein” szó értelmének a kiderítése. Bármilyen hihetetlen, szerzőnk a *nyelvben* nyomoz a *lét* titka után.

No és mit hoz felszínre a nyomozással? Mondhatnám a Semmit – mit is hozhatna mást? Hiszen már az sem biztos, hogy az archaikus ember többet tudott a létről, mint Immanuel Kant. Miért tudott volna? Elvégre nem magában a *létben élt* az sem, hanem a világban.* Biztos, hogy spontánabb volt, autentikusabb volt, közvetlenebbül, otthonosabban élt a világegészenben, mint mai, kulturálisan deformált utódai, de a létről azért nem tudhatott sem többet, sem mást. Itt Heidegger összekavarja az életet a léttel (az életérzést a létismerettel), mint ahogy a létezők létét, sőt a világ létét is összekeveri néha *általában* „a” léttel – ez a legelső kis „csúsztatása”. Továbbá: lehet, hogy a nyelv csakugyan őrzi a hajdani, kultúra előtti életérzés lenyomatát (mintha bizony ember és kultúra külön-külön állt volna elő), ám az ily módon megőrzött őstudás gyakorlatilag csak annyit jelent, hogy maga a nyelv (gyökereiben, vonzataiban, etimológiájában) csontjáig, velejéig *antropomorf* – ilyen antropomorf egyébként szemléletében maga Heidegger is. Azért, mert valami archaikus, még nem biztos, hogy hiteles. Nem biztos, hogy ami a nyelvben van, az valóban úgy van. Ez Heidegger második kis „csúsztatása”. Azonkívül nem hiszem én, hogy pusztán nyelvi jelenségnek lehetne felfogni a létet. Nem hiszem, hogy a lét annyi, mint egy szó plusz az értelme. Mert igaz ugyan, hogy gondolat és nyelv viszonya igen bonyolult; igaz,

* Nem a lét létezik, hanem a világ; a lét nem létezik.

hogy amennyire a gondolat meghatározza a maga nyelvi kifejezését, ugyanannyira a nyelv is meghatározza a gondolatot, s úgyszólván a nyelvben (a nyelv által) gondolkozunk – mégis úgy vélem: sohasem lehetne nyelvünkön a lét, ha előbb a fejünkben nem volna. Különben egyszerűen nem tudnók használni a „lét” szót. Ismétlem, nem lehet igaz, hogy a lét csakis a nyelvben van, a nyelven kívül nincs, hiszen biztosan ott van a fejünkben is. És ez már perdöntő bizonyíték. Nem pusztán szó az, hanem absztrakció, fogalom (még ha a lehető legüresebb is); s valószínű ugyan, hogy egyénileg a nyelvből kerül a fejünkbe, de igazi háza mégsem a nyelv, hanem az emberi ész.* Ez Heidegger harmadik alapvető „csúsztatása”.

Szóval mintha mégsem volna épp olyan termékeny az európai kultúrának az az archaikus meghaladása, az az újítómozgalom az ősiség irányában, amely a századelő egész tudományában, művészetében annyira népszerű volt! Mintha a metafizika mégis tudna annyit a létről, amennyit a Létfilozófia tud! (Hiszen egyik sem tud róla semmit.) Megítélésem szerint Heidegger „útja” nem járható út; zsákutca; kiindulópontja afféle kis „csúsztatás”, végpontja pedig egyáltalán nincs, minthogy szerzőnk egész óriási apparátusával magát a problémát illetően végeredményben csakugyan semmit sem mond.

Hiszen értem én, tudom én jól, miről akarna beszélni tulajdonképpen Heidegger. Arról az óriási talányról, arról a végső képtelenségről és világbotránnyról, hogy vagyunk, hogy van a világ... hogy egyáltalán „van valami ahelyett, hogy (sokkal inkább) semmi se lenne”. Híres székfoglalójának szállóigévé vált zárómondata ez; ezt a talányt szeremé ő megfejteni; ezt tartja a filozofálás egyetlen méltó feladatának. A *valami* létének, a *mindenség* létének** (és nem

* Egy szó jelentése nagyjából azonos a fogalom tartalmával, amelyei jelöl. Minél szegényebb tartalmú a fogalom, annál kevesebbel jelent a szó is. A „lét” szóról eszerint éppolyan keveset mondhatunk, mint a létfogalomról – s itt egészen mindegy, hogy a szót vagy a fogalmat tekintjük-e elsődlegesnek. Így aztán a létfilozófiából rövid úton visszajutunk a hagyományos ontológiához, annak gondolati ponthelyzetéhez, és ezen az sem segít, ha a szó denotatív jelentéséi a szó „értelmével” helyettesítjük.

** A semmi ellentéte és negációja ugyanis magyarul nem a lét, hanem a valami meg a minden.

pusztán a létnek) alapkérdését próbálja közvetve megoldani, ennek értelmét kutatja a filozófia hatáskörében, a nyelvi analízis és spekuláció eszköztárával – ám éppen ez az, ami sem így, sem másképp, sem neki, sem másnak, sohasem sikerülhet. Abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy nem alkalmas rá az agyunk. Másfajta feladatokhoz adaptálódott. A világnak nincsen „értelme”. A „létnek” még annyira sincs.

Micsoda tehát a létezők léte, a világ léte, a létünk? Van róla fogalmunk, de éppen csak fogalmunk van róla. Valóban, mit is lehetne beszélni a létről azonkívül, hogy feltesszük a kérdést: miképpen lehetséges egyáltalán. A kérdést különben nem Heidegger teszi fel, nem az övé az érdem; ő csak idézi valahonnét, amit nem is tagad. Az emberi értelem legősibb kérdése ez; maga a szállóigévé vált pompás megfogalmazás pedig Leibniz leleménye. Heidegger voltaképpen csak annyit tesz hozzá, hogy ez az egyetlen igazán fontos probléma; ez az, amit a nyelv tanúsága szerint – úgymond valaha tudtunk, de amit később, az európai kultúra kifejlődése, a fogalmi gondolkodás (a metafizika) kialakulása során elfelejtettünk; ezentúl tehát ismét ezen kell mindig meditálnunk.

Heidegger ontológiájának pozitív tartalma végeredményben egyetlen kérdés: „Mi az értelme a létnek?”

Gondolkozzunk tehát a végső talányon, amelyet sem a *Rigvéda* szerzője, sem Parmenidész, sem Leibniz, sem Heidegger nem tudott megoldani. Mert értelmetlen, mert elvileg megoldhatatlan. Töprengjünk valódi létezőként valamin, ami csak a nyelvben, csak a fejünkben van. Beszéljünk napestig arról, amiről eleve nem mondhatunk semmit.* Hiába pazarol rá Heidegger annyi csodálatos szót, a lét éppen olyasmi, amiről nem lehet beszélni. Márpedig „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”. Ludwig Wittgenstein szintoly népszerű szállóigéjét mintha egyenest a lét-filozófiának címezte volna.

*

* Arra vonatkozólag, hogy mennyire nem mondhatunk semmit a világ létéről, lásd Kant: *A tiszta ész kritikája, Transzcendentális dialektika*. Ezt akarta volna meghaladni Heidegger, amikor nem a világ létéről, hanem általában a létről, egy szóról, egy üres absztrakcióról elmélkedett.

Hát ezeket gondolom én, szegény Simplicius, itt, messze vidéken, Heidegger lételméleti koncepciójáról a *Wegmarken* című kötetben. Így vélekedem javaslatáról, hogy mi is tehát ezentúl a tenivalónk. Igazságtartalmát tekintve, a rideg tényekkel összevetve ilyen rossz véleményem alakult ki munkásságáról.

Ám közben nagy élvezettel és elismeréssel olvasom nyelvma-giáját, ezt a határtalanul árnyalt és mélyreható elmélkedést, ezt a bő lére eresztett, ám valamiképpen mégis tömör spekulációt; csodálattal adózom mániákus, de végső soron mégis hősie-s elszánt-ságának, hogy kimondja a kimondhatatlant. Hiszen még a fen-tebb ismertetett ontikus koncepcióban sem maga az elmélet iga-zán fontos; nem kell azt épp olyan komolyan venni; Heidegger nem tételes ontológiát művel (hanem „alapvetőt”). Inkább csak a lé-télményt, a „*bennünk-lévő-lét*” tapasztalatát bányássza elő a nyelv anyagá-ból. Azt az ámulatot, hogy van, hogy vagyunk. És ez olykor kísér-tetiesen sikerül is. Szövegéből hátborzongatóan érezzük magunk-ra meredni a semmit, s mi borzongó háttal meredünk vissza reá.

Ha a költészet egyrészt tapasztalat, másrészt bánni tudás a nyelv anyagával, szerzőnkben a filozófusnál szinte nagyobb a költő. Aho-gyan más műveiben az ősi spontaneitásából kiszakadt ember világba vetettségét, idegenségét, jellegvesztését találó szavakkal megfogal-mazza, az is nagy formátumú lírikusra utal. Költői végül, hogy annál, amit mond, fontosabb, ahogyan mondja. Nem is kétséges: a filozó-fusok között, akik még kortársaink voltak, Heidegger a legjobb poéta.* Egyáltalán, ő az a szerző, akinek olvasásakor két igen távol eső mi-nősítés (az, hogy akarnok, és az, hogy zseni) egyaránt eszünkbe jut.

* Hölderlin és főleg Rilke tanítványának látszik.